תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · כתובים

מצודת דוד על נחמיה

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על נחמיה

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-נחמיה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 8
פסוק א 8
פסוק ב 8
פסוק ג 8
פסוק ד 8
פסוק ה 8
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ח 8
פסוק ט 8
פסוק יא 8
פרק ב 9
פסוק א 9
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ו 10
פסוק ז 10
פסוק ח 10
פסוק ט 10
פסוק י 10
פסוק יב 10
פסוק יג 10
פסוק יד 11
פסוק טו 11
פסוק טז 11
פסוק יז 11
פסוק יח 11
פסוק יט 11
פסוק כ 11
פרק ג 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ג 12
פסוק ד 12
פסוק ה 12
פסוק ז 12
פסוק ח 12
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יב 13
פסוק יג 13
פסוק יד 13
פסוק טו 13
פסוק טז 13
פסוק יז 13
פסוק יח 13
פסוק יט 13
פסוק כ 14
פסוק כא 14
פסוק כג 14
פסוק כד 14
פסוק כה 14
פסוק כו 14
פסוק כז 14
פסוק כח 14
פסוק כט 14
פסוק ל 14
פסוק לא 15
פסוק לב 15

פסוק לג 15
פסוק לד 15
פסוק לה 15
פסוק לו 15
פסוק לז 15
פסוק לח 16
פרק ד 16
פסוק א 16
פסוק ב 16
פסוק ג 16
פסוק ד 16
פסוק ה 16
פסוק ו 16
פסוק ז 17
פסוק ח 17
פסוק ט 17
פסוק י 17
פסוק יא 17
פסוק יב 17
פסוק יג 17
פסוק יד 17
פסוק טו 18
פסוק טז 18
פסוק יז 18
פרק ה 18
פסוק א 18
פסוק ב 18
פסוק ג 19
פסוק ד 19
פסוק ה 19
פסוק ז 19
פסוק ח 19
פסוק ט 19
פסוק י 20
פסוק יא 20
פסוק יב 20
פסוק יג 20
פסוק יד 20
פסוק טו 20
פסוק טז 21
פסוק יז 21
פסוק יח 21
פסוק יט 21
פרק ו 21
פסוק א 21
פסוק ב 22
פסוק ג 22
פסוק ד 22
פסוק ה 22
פסוק ו 22
פסוק ז 22
פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק י 23
פסוק יא 23
פסוק יב 23
פסוק יג 23
פסוק יד 23
פסוק טו 24
פסוק טז 24
פסוק יז 24
פסוק יח 24
פסוק יט 24
פרק ז 24

פסוק א 24
פסוק ב 24
פסוק ג 24
פסוק ד 25
פסוק ה 25
פסוק ו 25
פסוק ז 25
פסוק ח 25
פסוק יא 25
פסוק כא 26
פסוק לג 26
פסוק לד 26
פסוק לט 26
פסוק מב 26
פסוק מג 26
פסוק מה 26
פסוק מו 26
פסוק נז 26
פסוק סא 26
פסוק סג 27
פסוק סד 27
פסוק סה 27
פסוק סו 27
פסוק סז 28
פסוק סט 28
פסוק ע 29
פסוק עב 29
פרק ח 29
פסוק א 29
פסוק ב 29
פסוק ג 29
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 30
פסוק ז 30
פסוק ח 30
פסוק ט 30
פסוק י 30
פסוק יא 30
פסוק יב 30
פסוק יג 30
פסוק טו 31
פסוק יז 31
פסוק יח 31
פרק ט 31
פסוק א 31
פסוק ב 31
פסוק ג 31
פסוק ד 32
פסוק ה 32
פסוק ו 32
פסוק ז 32
פסוק ח 32
פסוק ט 32
פסוק י 32
פסוק יא 32
פסוק יב 32
פסוק יג 33
פסוק טו 33
פסוק טז 33
פסוק יז 33
פסוק יט 33
פסוק כ 33
פסוק כא 33

פסוק כב 33
פסוק כג 34
פסוק כה 34
פסוק כו 34
פסוק כח 34
פסוק כט 34
פסוק ל 34
פסוק לב 34
פסוק לג 35
פסוק לד 35
פסוק לה 35
פסוק לו 35
פסוק לז 35
פרק י 35
פסוק א 35
פסוק ב 35
פסוק ט 35
פסוק י 36
פסוק יא 36
פסוק טו 36
פסוק כט 36
פסוק ל 36
פסוק לא 36
פסוק לב 36
פסוק לג 36
פסוק לד 37
פסוק לה 37
פסוק לו 37
פסוק לז 37
פסוק לח 37
פסוק לט 37
פסוק מ 38
פרק יא 38
פסוק א 38
פסוק ב 38
פסוק ג 38
פסוק ד 38
פסוק ה 38
פסוק ו 38
פסוק ח 38
פסוק ט 38
פסוק י 39
פסוק יא 39
פסוק יב 39
פסוק יג 39
פסוק יד 39
פסוק טו 39
פסוק טז 39
פסוק יז 39
פסוק כ 39
פסוק כא 39
פסוק כב 40
פסוק כג 40
פסוק כד 40
פסוק כה 40
פסוק ל 40
פסוק לא 40
פסוק לו 40
פרק יב 40
פסוק א 40
פסוק ז 40
פסוק ח 41
פסוק ט 41
פסוק י 41

פסוק יב 41
פסוק יז 41
פסוק כב 41
פסוק כג 41
פסוק כד 42
פסוק כה 42
פסוק כו 42
פסוק כז 42
פסוק כח 42
פסוק ל 42
פסוק לא 42
פסוק לב 43
פסוק לג 43
פסוק לה 43
פסוק לו 43
פסוק לז 43
פסוק לח 43
פסוק לט 43
פסוק מ 43
פסוק מא 43
פסוק מב 43
פסוק מג 44
פסוק מד 44
פסוק מה 44
פסוק מו 44
פסוק מז 44
פרק יג 44
פסוק א 44
פסוק ב 45
פסוק ג 45
פסוק ד 45
פסוק ה 45
פסוק ו 45
פסוק ז 45
פסוק ח 45
פסוק ט 46
פסוק י 46
פסוק יא 46
פסוק יב 46
פסוק יג 46
פסוק יד 46
פסוק טו 46
פסוק טז 47
פסוק יז 47
פסוק יח 47
פסוק יט 47
פסוק כא 47
פסוק כב 47
פסוק כג 47
פסוק כד 47
פסוק כה 48
פסוק כו 48
פסוק כז 48
פסוק כח 48
פסוק כט 48
פסוק ל 49
פסוק לא 49

פרק א

פסוק א
דברי נחמיה. ר"ל נחמיה כתב ספר זה:
שנת עשרים. למלכות דריוש הפרסי:

פסוק ב
מאחי. מחברי:
נשארו. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי ומעט עלו לזה אמר בהם ל' שארית:
ועל ירושלים. על בנין חומותיה:

פסוק ג
ובחרפה. העובדי כוכבים מחרפים אותם:
נצתו. שרופים באש כשהיו מאז:

פסוק ד
ישבתי. ר"ל ישבתי משומם:
ימים. ר"ל כמה ימים:

פסוק ה
שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית:

פסוק ו
ועיניך פתוחות. לראות בדמעות עיני:
היום. ר"ל בעת ההיא:
ואני. ר"ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו:

פסוק ז
חבול וכו'. ר"ל שחתנו דבריך ולא שמרנו וכו':

פסוק ח
אתם תמעלו. כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וכו':

פסוק ט
ושבתם. וכאשר תשיבו אלי אז אף אם יהיו הנדחים מכם בקצה השמים וכו':
את שמי. את שכינתי:

פסוק יא
עבדיך. חוזר על עצמו:

תפלת עבדיך. חוזר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וכו':
והצליחה. וחוזר ומפרש דבר ההצלחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו:
ואני. אין זה מדברי התפילה רק אמר על עצמו שהיה משקה למלך ולהסביר מה שנאמר אח"ז שהביא יין לפני המלך:

פרק ב

פסוק א
יין לפניו. ר"ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר:
ולא הייתי רע לפניו. ולא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים:

פסוק ב
מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבורה נשתנה מראית פניך א"כ אין זה כ"א רוע לב ר"ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר נתת בו דבר ארסי ולזה פניך זעומים וכדרך הרוצח כאשר ירצח:
ואירא. מדברי עלילת המלך:

פסוק ג
המלך לעולם יחיה. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים:
אשר העיר וגו'. ובעבור זה אני עצב ולזה פני רעים:
אכלו באש. שרופים באש:

פסוק ד
על מה זה אתה מבקש. כאומר ואם רוצה אתה בבניינה על מה זה תהיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה:
ואתפלל. עד שלא השיב אמריו התפלל להי' תפלה קצרה בעמדו לפני המלך והתפלה היה שימשוך עליו חסד לפני המלך:

פסוק ה
אם על המלך טוב. ר"ל אם רוצה המלך בזה:
ואם ייטב עבדך. אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך:
אשר תשלחני. ר"ל שאלתי ובקשתי אשר תתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וכו':
ואבננה. אבנה אותה:

פסוק ו
והשגל. המלכה היתה אז יושבת אצלו:
עד מתי וגו'. כמה הוא הזמן אשר יהיה המהלך ר"ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולתוספת ביאור אמר שוב ומתי תשוב:
וייטב. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב:

פסוק ז
יתנו לי. סופרי המלך יתנו לי אגרות ברשותך אל מושלי עבר הנהר:
אשר יעבירוני. שהם יעבירו אותי בהלויית אנשים לשמרני בדרך:

פסוק ח
ואגרת. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וכו' והוא היה הפקיד על עצי היער:
לקרות. לעשות תקרות על שערי הר הבית המסבב את בה"מ:
ולחומת העיר. עצים לצורך בנין החומה:
אשר אבוא אליו. ר"ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו:
ויתן. צוה לתת לי אגרות:
כיד אלהי. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך:

פסוק ט
וישלח. כבר שלח עמי מעת הלכי או הפחוות שלחו עמו בדבר המלך והרי הוא כאלו שלח המלך:
שרי חיל ופרשים. לכבודו ולשמרו בדרך:

פסוק י
וישמע. מה ששאלתי מאת המלך בדבר בנין העיר:
וירע להם. היה רע בעיניהם:
אשר בא אדם וכו'. כי המה היו מצרי יהודה ובנימין:

פסוק יב
מה אלהי נותן וגו'. מה ה' מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים:
אין עמי. תחת האנשים ההולכים עמדי:

פסוק יג
ואל פני. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום:
ואהי שובר. כונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה:

אשר הם פרוצים. ר"ל על כי היו בה פרצות מרובות והשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות:

פסוק יד

ואין מקום. אין מקום פנוי ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומה לבהמה וכו'. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור:

פסוק טו

ואהי. לזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה:

ואשוב. משערי הגיא חזרתי אל ביתי:

פסוק טז

והסגנים. המה סגני ירושלים:

ולסגנים. אשר מערי יהודה:

וליתר עושה המלאכה. המה ראשי העם העושים מלאכת העם בכל דבר:

עד כן. ר"ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתו ובנו החומה בראותם הפרצים כי רבו לא העלים עוד מעתה שהוא היה השובר:

פסוק יז

ושעריה נצתו. ודבר קל להוסיף פרצות וכל הרוצה שובר בחומה:

חרפה. לחרפה להיות שובר ופורץ בחומה כל העובר:

פסוק יח

אשר היא טובה עלי. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך:

אשר אמר לי. כי אמר לו דברים טובים וניחומים ועם כי לא נזכר:

ובנינו. כמו ונבנה:

ויחזקו ידיהם. חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא בנין החומה:

פסוק יט

וילעיגו לנו. לעגו עלינו:

ויבזו עלינו. דברו עלינו דברי בזיון וגדוף:

העל המלך וכו'. וכי תחפצו למרוד במלך במה שאתם בונים החומה להתחזק במבצר העיר:

פסוק כ

הוא יצליח לנו. כאומר אף אם תלשינו למלך לומר כדברים האלה לא יועילו דבריכם להשבית המלאכה כי ה' יצליח לנו:

ואנחנו עבדיו. ובעבור כי אנחנו עבדי ה' שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזר לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה. וצדקה. ר"ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים במה ששבו ישראל אליה הלא במצות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אלינו אין לכם לא חלק ולא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים:

פרק ג

פסוק א

קדשוהו. קדשו אותו בפה להיות קדוש בקדושת העיר:

ועד מגדל המאה. בנו החומה עד מגדל המאה וקדשוהו ומשם והלאה עד מגדל חננאל:

פסוק ב

ועל ידו. אצל מקומו של בנין אלישיב וסמוך לו:

פסוק ג

קרוהו. נתנו התקרה:

מנעוליו. שם כלי עשוי לסגור בו דלתות השער ובריחיו. כעין מטה מבריח מאחורי הדלתות לרוחב הדלת לבל יפתח:

פסוק ד

ועל ידם. סמוך למקום בנין בני הסנאה:

החזיק. חיזק מלאכת הבנין:

ועל ידם. סמוך למקום בנין הראשונים:

פסוק ה

התקועים. אנשי תקוע והוא שם עיר:

ואדיריהם. עשירי העיר:

לא הביאו צורם. למשוך בעול משא עבודת הבנין שהוא עבודת האדון ה' כי הבנין הזה למצוה יחשב:

פסוק ז

אנשי. כמו ואנשי:

לכסא. עד למקום מושב הכסא של פחת עבר הנהר:

פסוק ח

צורפים. מן הצורפים:

ויעזבו. עזיאל וחנניה מלאו עפר עד החומה הרחבה ועשו כן לחזק החומה:

פסוק ט
שר חצי פלך. היה שר על חצי מחוז של ירושלים:

פסוק י
ונגד ביתו. מלבד מה שבנה סמוך להנזכרים הוסיף עוד לבנות החומה שכנגד ביתו:

פסוק יא
מדה שנית. ר"ל גם הם בנו כפי המדה שבנה חטוש הנזכר:
ואת מגדל. ומלבד המדה ההיא הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים:

פסוק יב
הוא ובנותיו. המה יחד החזיקו:

פסוק יג
ואלף אמה. מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה:

פסוק יד
יבננו. כמו בנהו:

פסוק טו
ואת חומת. גם את חומות של ברכת השלך הסמוך לגן המלך ומשם והלאה עד המעלות וכו':

פסוק טז
ועד הברכה העשויה. ר"ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים:

פסוק יז
לפלכו. את פלכו ר"ל עם אנשי פלכו:

פסוק יח
אחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים:

פסוק יט
מדה שנית. כפי המדה שבנה בוי הנזכר:
מנגד. התחלת הבנין היה נגד המקום שעולים בה לבית הנשק העומד במקצוע:

פסוק כ
החרה. התחמם בזריזות רב והחזיק שוב כפי המדה שבנה עזר הנזכר והתחלת הבנין היה מן המקצוע ובנה עד פתח וכו׳:

פסוק כא
מרמות וגו׳. עם כי כבר החזיק פעם כמ״ש למעלה חזר עתה והחזיק שוב כפי המדה שבנה ברוך הנזכר והתחלת הבנין היה מפתח וכו׳:

פסוק כג
אחריו. ר״ל אחר המקום הבנוי:

פסוק כד
עד המקצוע ועד הפנה. והמה היו זה אצל זה:

פסוק כה
מנגד. התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל היוצא מבית המלך העומד בעליונות ההר אשר הוא סמוך לחצר המטרה:

אחריו פדיה. אחריו החזיק פדיה:

פסוק כו
היו יושבים. ר״ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה ולחוץ:

פסוק כז
התקועים. עם כי כבר החזיקו פעם כמ״ש למעלה חזרו עתה והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתינים והתחלת הבנין היה מנגד המגדל וכו׳:

פסוק כח
מעל שער הסוסים. משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר:

איש לנגד ביתו. כי שם עמדו בתי הכהנים:

פסוק כט
צדוק. לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו:

פסוק ל
הששי. בן הששי של צלף:

נשכתו. כמו לשכתו כי דטלנ״ת מתחלף:

פסוק לא

נגד וגו'. ר"ל ומבית הנתינים והרוכלים ולהלאה עד נגד שער המפקד ומשם והלאה עד המקום שעולים בה אל הפנה:

פסוק לב

לשער הצאן. כי שם היה התחלת הבנין כמ"ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום ההתחלה:

פסוק לג

ויחר לו. בלב:

ויכעס וגו'. הראה כעסו:

פסוק לד

מה וכו'. ר"ל מה תועלת במעשיהם:

היעזבו. וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חזוק מה אל החומה:

היזבחו. וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין חלוש כזה ראוי לשמוח בו:

היכלו ביום. וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת החילם לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין:

היחיו. וכי יוכלו לחזק את האבנים אשר המה לקוחים מערמות העפר הנעשים מצרורות אבני החומה הנפולה:

והמה. הלא האבנים האלה המה שרופות באש וחוזק מה להם:

פסוק לה

אצלו. עמד אצלו בדברו הדברים האלה:

ויאמר גם. ר"ל גם הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל יעלה בו יפרוץ הוא חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד:

פסוק לו

שמע. ואמר נחמיה שמע אלהינו כי היינו לבזיון:

והשב. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שביה:

פסוק לז

ואל תכס. ר"ל עונם יהיו מגולים ונראים להעלות חמה ולנקום נקם:

כי הכעיסו. בעת לעגם הראה כעס מול בוני החומה בחושבם שעי"ז ירפו ידיהם מן המלאכה:

פסוק לח

ונבנה. עם כל דברי הלעג והכעס לא הנחנו הבנין:

ותקשר. כי בעוד שהיה בה פרצות לא היתה החומה דבוקה וקשורה זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשר זה בזה:

עד חציה. עדיין לא סתמו הפרצים כ"א עד חצי החומה (ולמעלי' אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין):

ויהי לב וגו'. בראותם כי נבנה החצי שמחו וחפצו בבנין:

פרק ד

פסוק א

כי עלתה ארוכה. בא רפואה ר"ל נתחזק החומה כי התחילה מקומות הפרוצים להיות נסתמים:

פסוק ב

ולעשות לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה להיות תועה בדעתו לבל ידע מה לעשות:

פסוק ג

ונעמיד. העמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחבריו:

פסוק ד

ויאמר יהודה. נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המצטרך לשאת ולשפוך בחומה הלא מרובה היא:

ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב:

פסוק ה

ויאמרו צרינו. ואויבינו אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש והרגנו אותם ובזה נבטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין:

פסוק ו

היושבים אצלם. בערי הצרים והיו הם נכנעים להם:

ויאמרו לנו. היהודים הם התרו וזרזו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר כולכם תשובו עלינו למלחמה (כי גם היהודים

ההם בע"כ באו עם הצרים לארוב על הבונים אבל גילו מצפון הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים מהם):

פסוק ז
מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה כלפי החוץ:
בצחיחים. בגבה הסלעים:
ואעמוד. יפרש אמריו לומר שהעמיד שם את העם כל המשפחה לעצמה עם חרבותיהם וכו' למען ישמרו את הבונים:

פסוק ח
וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל החורים וכו' זכרו. לשאול מעמו עזרה:
על אחיכם. בעבור אחיכם וכו':

פסוק ט
נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו פתאום ונשמרים אנו מהם:
ויפר וגו'. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין:
ונשב. אחר אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעשות המלאכה:

פסוק י
מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו למלחמה:
מחזיקים. אוחזים בידם הרמחים וכו':
אחרי וגו'. היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב:

פסוק יא
והנושאים בסבל. הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים:
מחזקת השלח. אוחזת החרב:

פסוק יב
איש. כל איש היה חרבו קשור על מתניו כשהוא בונה:
והתוקע. היודע לתקוע בשופר עמד אצלי:

פסוק יג
הרבה ורחבה. ר"ל במקומות מרובות:
רחוקים וגו'. ואין האחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע:

פסוק יד
שמה תקבצו. ונהיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא:

לנו. בעבורינו:

פסוק טו

ואנחנו. חוזר לספור דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה:

וחצים. חצי העם או חצי נעריו:

מחזיקים. היו אוחזים ברמחים לשמור את הבונים:

פסוק טז

בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה:

לעם. המה אשר מערי יהודה:

בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא:

משמור. עוסקים בשמירה:

מלאכה. עוסקים במלאכה:

פסוק יז

ואחי. חברי:

אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי:

פושטים בגדינו. לשכב מבלי לבוש וכ"ז מפחד האויב:

איש שלחו המים. ר"ל זולתי האיש אשר המים הפשיטו כלומר הצריך לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטו:

פרק ה

פסוק א

צעקת העם. מדלת העם:

אל אחיהם. על אחיהם העשירים:

פסוק ב

ויש וגו'. ויש מהם ר"ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמינו הלא רבים המה וצרכינו א"כ מרובים:

ונקחה. ובע"כ נקח דגן מן השוק לאכול להחיות נפשינו כי אין לנו שדה תבואה וכאומרים המה אפס כסף והעשירים קופצים יד:

פסוק ג
אנחנו עורבים. נתונים הן במשכון בעבור הכסף שלוינו ובו נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב וכאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום:

פסוק ד
למדת. לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו וכאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם:

פסוק ה
כבשר אחינו וכו'. ר"ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים:
והנה אנחנו כובשים. ובע"כ נקח בנינו בחזקה למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם:
נכבשות. כבר הנה נכבשות ביד המלוים בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר הלא טובים אנחנו כמו העשירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה:
לאחרים. כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון:

פסוק ז
וימלך. לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריבה עם השרים:
משא וגו'. ר"ל וכי מהראוי לתת לאחיו העני בהלואה הלא בצדקה ראוי להנתן:
ואתן. ר"ל נתתי עליהם קול גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו מרבית העם:

פסוק ח
אנחנו קנינו. הלא מאז קנינו מיד העובדי כוכבים את היהודים הנמכרים להם מן השבי:
כדי בנו. כל אחד קנה כפי די אשר מצאה ידו לפי העושר:
וגם אתם. אמר להם בלעג לעצבון רוח גם אתם עשו כזאת ומכרו אותם לעובדי כוכבים כמו השבאים ונמכרו. ומן העובדי כוכבים יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום לפדות מיד איש אחיו:
ולא מצאו דבר. לא מצאו מה להשיב:

פסוק ט
ביראת אלהינו. אם תחזקו ביראת אלהינו תלכו להלן מחרפת העובדי כוכבים כי לא תשמעו עוד מהם חרפה או שאמר להם בדרך מליצה לכו ביראת ה' מחמת חרפת

העובדי כוכבים שלא יחרפו אתכם בזה וכאדם המוכיח ואומר אם לא תעשה לשמה עשה לפני הבריות:

פסוק י

נושים בהם. מלוים בהם:

נעזבה נא. כמוני כמוכם נעזב עתה את ההלואה הזה ונמחל להם:

פסוק יא

כהיום. כעת הזאת השיבו להם השדות וכו':

ומאת הכסף. אחז מנין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרא קצר וכאילו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וכו':

פסוק יב

נשיב. את השדות וגו':

ומהם לא נבקש. שישלמו את החוב:

כן נעשה וכו'. הוא כפל ענין ולחזק:

ואשביעם. ע"י הכהנים:

פסוק יג

גם חצני נערתי. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתי אז כמו שנערתי כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן ינער וכו':

מביתו. מאנשי ביתו ומיגיעו. העושר הבא ע"י יגיעה:

וככה יהיה. ר"ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן:

ויהללו וגו'. על שנתן בלבם לעשות כזאת:

כדבר הזה. החזירו השדות וכו' ועזבו את החובות:

פסוק יד

גם מיום. ר"ל גם הטובה הזאת עשיתי עם ישראל כי מעת אשר צוה המלך אותי להיות מושל להם בארץ יהודה והיא משנת וכו' כל אותן השנים אני וחברי הנשמעים לי לא אכלנו מאכל המוטל להאכיל את הפחה מדמי העם:

פסוק טו

והפחות. אבל הפחות הראשונים וכו' הם הכבידו עול על העם:

ויקחו מהם. לקחו מהם כסף בעבור צורך לחם ויין די ספוקם מלבד ארבעים שקלי כסף בכל שנה נעריהם. של הפחות הראשונים:

פסוק טז
וגם. אף הטובה הזאת עשיתי כי אחזתי במלאכת החומה ר"ל מזרז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה:
ושדה וגו'. ר"ל ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר השדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם:
על המלאכה. לעשות במלאכה גם המה:

פסוק יז
והיהודים. ר"ל מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש:
והבאים וגו'. הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני:

פסוק יח
ליום אחד. למאכל יום אחד:
ברורות. נבחרות וטובות:
וצפרים. מיני עופות:
ובין עשרת ימים. ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד:
ועם זה. אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם לחם הפחה:
כי כבדה. עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם ולהשתכר די ספוקם ועוד לתת לי לחם הפחה:

פסוק יט
לטובה. לחשוב לי לטובה ולזכות:
על העם הזה. בעבור טובת העם הזה:

פרק ו

פסוק א
גם עד העת ההיא. ר"ל גם נשמע להם אשר עד העת ההיא עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה להסביר מה שנאמר למטה שאמר אליו שמעיה להסתיר עצמו בהיכל כי הצרים יבואו עליו לכן אמר כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים המה לבוא בעיר:

פסוק ב
ונועדה יחדו. נעשה ועד וקבוץ בכפירים והוא שם מקום העומדת בבקעת אונו והמה חושבים. זהו מדברי נחמיה שאמר הנה השכלתי לדעת שהמה חושבים להרגני שמה:

פסוק ג
מלאכה גדולה. עסק גדול ודבר הכרחי:
למה תשבת. למה אעשה כזאת שיתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה וארד אליכם כי כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל:

פסוק ד
כדבר הזה. בלשון האמור למעלה לכה ונועדה וכו':
ואשיב אותם כדבר הזה. מלאכה גדולה וכו':

פסוק ה
את נערו. עם נערו:
ואגרת. ומלבד הדבר הזה שלח עוד בידו אגרת פתוחה מבלי חותם וכאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבוא ויקרא:

פסוק ו
כתוב בה. ודבר זה כתוב בה:
בגוים נשמע. בין העובדי כוכבים נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך וע"כ תבצר החומה להתחזק במבצר העיר ואתה להם למלך:
כדברים האלה. ר"ל כדברים האלה נשמע בעובדי כוכבים וגם זה מדברי האגרת:

פסוק ז
וגם נביאים. ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת בעלי לשון היודעים לסדר אמרים במיטב הדבור ושהם יקראו עליך בירושלים בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה ועתה ישמע למלך. ר"ל פן יהיה הדבר נשמע למלך ומרה תהיה באחרונה לזה לכה עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעלים הדבר:

פסוק ח
לא נהיה. אין דבר זה נשמע בעובדי כוכבים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבך:

פסוק ט
כי כולם. שהרי לשעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכת בנין החומה ולא תעשה עוד וא"כ לאויבים תחשבו ואיך א"כ תאמר

עתה לחזק את ידי בעצה נכונה ואויב נהפך לאוהב אין זאת, או כאומר הנה העבר אין ועתה אשאל חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד:

פסוק י

והוא עצור. היה מעוכב לשבת בבית:

נועד. נעשה ועד להאסף אל בית אלהים:

ונסגרה דלתות ההיכל. להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמ"ש למעלה ויוכל לבוא בה כל הרוצה:

ולילה באים. לא תדע להיות נשמר מהם באישון לילה:

פסוק יא

האיש כמוני יברח. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימה תחשב וכאומר הנה גם זרועי משלה לי להלחם עמו:

ומי כמוני. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבוא אל ההיכל וישאר חי כי הלא מות יומת וכמ"ש והזר הקרב יומת (במדבר ג':י'):

לא אבוא. לכן לא אבוא אל ההיכל:

פסוק יב

ואכירה. הכרתי בו שלא שלחו ה' ר"ל אין עצתו באמונה כמצות ה' אבל הכוונה להכשילני בעבירה:

כי הנבואה. כי אמר אשר הנבואה דבר עלי ללכת אל ההיכל והנה הרבה ריוח והצלה לפניו ומדוע א"כ יצוה לעבור מצותו כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פיקוח נפש הותר הדבר אבל ה' לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עצתו אמונה רק טוביה או סנבלט שכרו להכשיל אותי בעצתו:

פסוק יג

למען שכור הוא. בעבור שהוא שכור אמר כן:

למען אירא. מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה:

והיה להם. ויהיה לסנבלט ואנשיו עלי דבר שם רע שאני זר ובאתי אל ההיכל למען יחרפוני בזה השם הרע זהו עצם כוונת העצה היעוצה:

פסוק יד

זכרה ונו'. לגמול לכ"א כמעשיו אלה:

וגם לנועדיה. וגם זכור לשלם גמול לנועדיה נביאה שקרית ולשאר נביאי השקר אשר היו מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט:

פסוק טו
לחמשים ושנים יום. לסוף נ"ב יום מעת שהתחילו:

פסוק טז
כאשר שמעו. שנשלם בנין החומה בזמן קצר כזה:
ויראו. העובדי כוכבים אשר מסביב ראו בעיניהם מהירת הבנין:
ויפלו. היו פחותים ומושפלים בעיני עצמם למול ישראל:
כי מאת אלהינו וגו'. לפי המהירות הרב הזה:

פסוק יז
גם בימים ההם. אף אחר תשלום הבנין אם כי ראו אשר נעשתה מאת האלהים עכ"ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגרות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך אהבה וחיבה:

פסוק יח
בעלי שבועה לו. היה להם כריתות ברית עמו:
כי חתן. טוביה היה חתן שכניה שהיה שר וגדול בישראל:
ויהוחנן בנו. של טוביה:

פסוק יט
גם טובותיו. דבדים טובים הנמצא בטוביה היו אומרים לפני למען יקניטו אותי:
ודברי. מה שדברתי עליו מדברי בוז היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי:

פרק ז

פסוק א
ויפקדו. היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו:
והלוים. הם הממונים על אוצרות בית ה' וכדומה:

פסוק ב
ואצוה וגו'. על ירושלים ר"ל להיות ממונים על שמירת העיר:
כי הוא. כי חנניה היה נראה כאיש אמת וירא את ה' מימים רבים:

פסוק ג
עד חום השמש. עד יתחמם השמש בתכלית החמימות והוא בחצי היום:

ועד הם עומדים. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח"כ ילכו הממונים לביתם ואחוזו. החזיקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה:

והעמיד. העמידו שומרים מיושבי ירושלים:

איש במשמרו. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בוא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור כל אחד נגד ביתו:

פסוק ד

והעיר. ר"ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה וע"ז רחוקים אנשים זה מזה כי המה מתי מספר:

ואין בתים בנוים. ר"ל אינם בנוים בחוזק רב להסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה:

פסוק ה

אל לבי. העיר את לבי אל הדבר:

להתייחש. לחקור יחוסן:

העולים בראשונה. של העולים בראשונה עם זרובבל:

ואמצא כתוב בו. תוכן הדברים האמורים למטה בענין:

פסוק ו

אלה וגו'. וזהו תוכן הכתוב בה אלה בני המדינה וכו' ר"ל אלה בני מדינת א"י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וכו':

וישובו. עתה שבו כ"א לעירו אשר הגלה ממנה:

פסוק ז

הבאים. אשר באו עתה למקומם עם זרובבל וכו':

ישוע. הוא יהושע כ"ג:

מספר אנשי. זהו המספר של החשובים וכן כל איש ואנשי' שבמקר':

פסוק ח

בני פרעוש. יש מהם מזכיר ע"ש אב המשפח' ויש מהם מזכיר ע"ש עיר':

פסוק יא

פחת מואב. המושל במואב:

לבני ישוע ויואב. ר"ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו':

פסוק כא
בני אטר לחזקיה. נתן סימן על אטר לומר שהיה מזרע יחזקיה או ר"ל עם הבנים של יחזקיה:

פסוק לג
נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכמו שיש חלוק גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובזה:

פסוק לד
עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזהו עילם אחר והיו שוות במספר אנשיהן:

פסוק לט
הכהנים. ר"ל וזהו מספר הכהנים:
בני ידעיה לבית ישוע. נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה:

פסוק מב
בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם:

פסוק מג
בני ישוע לקדמיאל. ר"ל בני ישוע עם בני קדמיאל כי הלמ"ד הוא במקום את ואת הוא כמו עם:
לבני להודוה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודוה:

פסוק מה
השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו':

פסוק מו
הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע"ש שנאמר בם ויתנם יהושע חוטבי עצים וכו' (יהושע ט':כ"ז):

פסוק נז
בני עבדי שלמה. והם היו בני סוטי וכו':

פסוק סא
ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו' הם היו העולים מתל מלח וכו' ושמות מקומות הן בבבל:
ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם:

בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר"ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב):

פסוק סג

ומן הכהנים. הם בני חביה וכו':

אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזילי:

פסוק סד

אלה. הכהנים האלה:

כתבם. דבר כתוב מהם:

המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות:

ולא נמצא. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים:

ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה:

פסוק סה

התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (לקמן ח) וארז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא:

אשר לא יאכלו. ר"ל משפטם היא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וארז"ל זו היא תרומה וקדשי המזבח:

לאורים ותומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד שיבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם:

פסוק סו

כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה:

ארבע רבוא וכו'. ובפרטן לא יעלו להחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס"ע, (והנה פרטי החשבון לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע והכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שמוזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבם עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר ראשי העולים הוסיף פה לחשוב עוד את נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמיה מספרת הנזכרים פה הלא המה שריה רעליה מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני

מהנראה כי הוא הוא הנתוסף בחשבון מספר ראשי העולים ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהויתן מבלי שנוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה העליה הראשונה שעלו עם זרובבל היתה בשנת שתים לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת עשרים לדריוש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחס ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל והיה אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש והיה נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמיה להוסיפו על הראשנים ולזכרו עמהם ובדבר הוספות המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים ולזה בבוא נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה הנוספה או הנגרעה כתב המספר כפי מה שמצאה עתה אם להוסיף אם לגרוע משל עזרא ומ״ש בראשית אמריו העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט הנולדים בא״י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר ספו תמו בימי נחמיה והפליטה הנשארת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נחשבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות להחשב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו וחשבם משפחה לעצמה ובסוף אמריו כאשר כללם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם שרחוק הדבר שלא יפחתו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בחשבון מספר הפרטים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים הנה מ״מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהמה עתה וזה הוא לפי שהעולים משבי הגולה לא היו רק בחשבון הזה):

פסוק סז

מלבד. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו׳:

משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיול:

מאתים וארבעים וחמשה. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן המ״ה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי נחמיה נתגדלו וחשב גם אותם:

פסוק סט

נתנו למלאכה. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה׳ ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות הכהנים:

התרשתא. הוא נחמיה:

נתן לאוצר. נתן עתה לאוצר של בית ה׳:

כתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה:

פסוק ע
ומראשי. מקצת מראשי האבות נתנו עתה בימי נחמיה נתנו לאוצר המלאכה ר"ל אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכת בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה:

פסוק עב
ומן העם. מבני יהודה ובנימין:
וכל ישראל. הם מיתר השבטים:
בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו:
ובני ישראל בעריהם. ואז היו בני ישראל בערי נחלתם:

פרק ח

פסוק א
כאיש אחד. ר"ל חיש מהר כביאת איש אחד:

פסוק ב
מאיש וגו'. ר"ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו שם:
מבין לשמוע. בעל בינה להבין דברי הספר:
ביום אחד וגו'. הוא ר"ה:

פסוק ג
ויקרא בו. עזרא קרא בו:
מן האור. מן אור הבוקר:
והמבינים. בעלי בינה:
ואזני וגו'. היו נוטים אזניהם לשמוע אל דברי תורה:

פסוק ד
אשר עשו לדבר. הנעשה מתחלה בעבור זה:

פסוק ה
לעיני כל העם. כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל:
וכפתחו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם:

פסוק ו
אמן אמן. הכפל לחזק:
במועל ידיהם. ברוממות ידיהם למעלה:
אפים. כ"א על פניו ארצה:

פסוק ז
מבינים. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה שקרא עזרא:
על עמדם. על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם:

פסוק ח
ויקראו. ר"ל שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא:
מפורש. קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה:
ושום שכל וכו'. שמו שכלם ר"ל נתנו לבם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא:

פסוק ט
המבינים. אשר היו מבינים את העם את דברי התורה:
לכל העם. הם אמרו לכל העם הלא היום קדוש הוא להי' כי ר"ה הוא ואין מהראוי להתאבל ולבכות בו:
כשמעם וגו'. כי ראו שלא קיימו את התורה כראוי:

פסוק י
משמנים. מאכלי שמן:
ממתקים. משקים מתוקים:
לאין נכון לו. למי שאין המזון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם:
כי חדות ה'. ר"ל שמחת י"ט שהיא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצומות:

פסוק יא
מחשים. היו משתקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי:

פסוק יב
ולשלח מנות. לאין נכון לו:
כי הבינו. השכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה:

פסוק יג
וביום השני. של ר"ה כי בימי עזרא עברוהו לאלול ועשו שני ימים טובים של ר"ה כן ארז"ל:

לכל העם. של כל העם:
ולהשכיל. לקרות בה בכוונת הלב לדעת מצות ה' אשר תעשינה:

פסוק טו
ואשר ישמיעו. הוא מקרא קצר וכאלו נאמר וצוו אשר ישמיעו וכו':
עלי זית. ענפים כשהם עם העלים:
עץ שמן. הוא מין אילן סרק:
ועלי הדס. ארז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאו לסכך בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן ועלי תמרים. זה לולב:
עץ עבות. זה ההדס אשר עליו קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שצוו להביא האתרוג וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן:
לעשות סוכות. לסכך בהם את הסוכות ומוסב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס:

פסוק יז
וישבו בסוכות. ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו שראוי להיות:
כי לא עשו. ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי ישוע בן נון והוא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וכו' עד היום ההוא:
ותהי שמחה. על אשר קיימו המצוה בתקון רב:

פסוק יח
ויקרא. עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וכו' ויעשו חג. הקריבו קרבנות החג:
עצרת. עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראוים כמשפט התורה:

פרק ט

פסוק א
נאספו. לירושלים לשוב לה' על מעלם:
ובשקים. ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה:
ואדמה. ועפר על ראשם וגם זה מענין תשובה:

פסוק ב
מכל בני נכר. מנשים של העובדי כוכבים ובניהן וכמ"ש בעזרא:

פסוק ג
על עמדם. על מעמדם ולא זזו ממקומם:

פסוק ד
ויקם. על ישוע לבד חוזר וכאומר ויקם וכו' ישוע וכן בני וכו':
על מעלה הלוים. על המעלה שהיו הלוים עומדים עליה לדבר בשיר:
בקול גדול. לעורר את הכוונה:

פסוק ה
ויאמרו. אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וכו':
מן העולם וכו'. ר"ל המושל מקצות העולם עד קצתו:
ויברכו. חזרו פניהם כלפי המקום ב"ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אבל אתה מרומם על כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך:

פסוק ו
שמי השמים. הם השמים העליונים אשר המה ממעל השמים הנראים:
וכל צבאם. הם הכוכבים ומזלות:
ואתה מחיה. אתה נותן חיות ומזון לכולם:

פסוק ז
מאור כשדים. ארז"ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים והי' הצילו:
אברהם. המורה על רוב הגדולה שיהיה לאב המון גוים כמ"ש בתורה:

פסוק ח
לתת לזרעו. מפני אריכת הדברים חזר לומר שוב מלת לתת וכן דרך המקרא ותקם. וקיימת:

פסוק ט
ותרא. נתת לב לראות בעניים ולגאלם:

פסוק י
הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ובפרך:
כהיום הזה. אשר נתפרסם שמך עד מאד:

פסוק יא
במצולות. השלכתם למטה בעומק הים כמו אבן הנופל לקרקעות המים אף אם הם חזקים ורדופים מאד:

פסוק יב
ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה:

פסוק יג
ודבר עמהם. דברת עמהם:
משמים. כי הרכין את השמים ופירש על ההר:

פסוק טו
ולחם. הוא המן:
לרעבם. להשביעם מן הרעבון:
לצמאם. לרווות צמאונם:
ותאמר להם. הבטחת להם:
נשאת את ידך. ענין שבועה היא בהרמת ידו אל עצמו וכמ"ש אשר נשאתי את ידי וכו' (שמות ו':ח'):

פסוק טז
והם ואבותינו. כפל הדבר לתוספת ביאור:
ויקשו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה':

פסוק יז
ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז:
במרים. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת:
ואתה וגו'. אבל אתה אלוה סליחות וכו' והעברת פשעם ולא עזבתם:

פסוק יט
ואתה ברחמיך וכו'. ר"ל אף שהיו ראוים לעזבם בעבור מעשיהם אבל אתה ברחמיך הרבים לא עזבתם:
ואת הדרך. ולהנחותם את הדרך:

פסוק כ
ורוחך הטובה. השפעת עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם דברי תורתך:

פסוק כא
לא חסרו. מכל דבר המצטרך:
לא בצקו. לא נפחו להיות כבצק הזה כאשר יתחמץ ועולה למעלה וכדרך שאר הולכי רגל:

פסוק כב
ותחלקם לפאה. גרשת העובדי כוכבים וחלקתם להיות נפוצים בקצות הארץ:
ארץ סיחון וכו'. כפל הדבר לתוספת ביאור:

פסוק כג
לבוא לרשת. מוסב על ותביאם וכו' לבוא לרשת:

פסוק כה
חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קרוי חציבה:
וישמינו. נעשו שמנים ובעלי בשר:
ויתעדנו. היו מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב שהשפעת להם:

פסוק כו
וימרו וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה:
העידו בם. התרו בם כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחש:

פסוק כח
וכנוח להם. וכאשר היה להם מנוחה מן העובדי כוכבים:
ויזעקוך. זעקו אליך:
רבות עתים. ר"ל לא פעם ולא שתים כ"א בעתים מרובות:

פסוק כט
ותעד בהם. היית מתרה בהם ע"י הנביאים:
ובמשפטיך וגו'. ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך חטא כענין הריגת החוטאי' בכדי להתנקם נקמתו וכדומה:
אשר יעשה וגו'. ר"ל המשפטים אשר אם יעשה אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה חטאו בם:
כתף סוררת. כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחברו:

פסוק ל
ותמשוך. ר"ל משכת עליהם חסד:
ברוחך. ברוח נבואה הבאה מעמך:
ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע:

פסוק לב
הברית. הגמול שהבטחת בברית:
אל ימעט. ר"ל יחשב לפניך למרובים וימרקו כל פשעי עמך:
אשר מצאתנו. אשר מצא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וכו':
מימי מלכי אשור. שהיו הראשונים אשר הרעו לישראל:

פסוק לג
ואתה צדיק. הדין עמך על כל התלאה הבאה עלינו:
כי אמת עשית. כי אתה היית מאמת ומקיים כל מה שהבטחתנו:
ואנחנו הרשענו. ולא עשינו כגמול הראוי:

פסוק לד
ואת מלכינו. ר"ל ועם מלכינו וכו' הרשענו כי גם המה לא עשו תורתיך וכו' אשר הייתי מתרה בהם לעשותם:

פסוק לה
במלכותם. עם שהיה בהם המלוכה ורוב טובה עכ"ז לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים:

פסוק לו
הנה וגו'. ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס:

פסוק לז
מרבה וכו'. כי מלכי פרס לוקחים מהם המס וכל דבר היפה אף נעים:
כרצונם. עושים כרצונם:

פרק י

פסוק א
ובכל זאת. מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקוימת לעובדיך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון:
ועל החתום. על גמר דברי הספר יחתמו שרינו וכו' בחתימות ידם לאות ולראיה שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר:

פסוק ב
ועל החתומים. ר"ל ואלו הם הבאים על החתומים:
נחמיה וכו'. ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר החתומים בלשון רבים ור"ל הגמור של כל הדברים:

פסוק ט
אלה הכהנים. אלה החתומים היו מן הכהנים:

פסוק י
וישוע. כן שמו בוי"ו:

פסוק יא
ואחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים:

פסוק טו
ראשי העם. אלה ראשי העם הבאים על החתומים:
פחת מואב. מושל במואב:

פסוק כט
ושאר העם. אשר לא באו על החתומים:
וכל הנבדל. אלו הגרים:
כל יודע מבין. כל מי שיודע להבין בדבר מה:

פסוק ל
מחזיקים. הם כולם היו מחזיקים ואוחזים על דברי אחיהם האדירים והשרים אשר באו על החתומים:
ובאים. גם המה היו באים באלה ובשבועה וכו':

פסוק לא
ואשר לא וגו'. מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבועה וגו' לומר שגם השבועה היתה אשר לא נתן וגו' וכן על כל הדברים שחושב והולך:

פסוק לב
את המקחות. הדברים הנקחים מהם:
וכל שבר. כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו):
וביום קודש. זה י"ט:
ונטש. נעזוב עבודת האדמה בשנת השמטה:
ומשא. אף נעזוב בשמטה חוב ההלואה הניתן ביד וכן נאמר שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו:ב'):

פסוק לג
והעמדנו. קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חובה עלינו לתת שלישית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה:
לעבודת. להיות די צורך עבודת הבית:

פסוק לד
ללחם המערכת. הוא לחם הפנים:
ומנחת התמיד. מנחת נסכי התמידין:
השבתות. לעולות השבתות וגו' הם קרבנות המוספין:
ולקדשים. הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור:
ולחטאות. חטאות הצבור והם שעירי הרגלים ור"ח:
וכל מלאכת. לצורך בדק הבית:

פסוק לה
על קרבן העצים. מתי יביא כ"א תקרובות עצי המערכה למזבח:
הכהנים וגו'. על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה' להעת המוכן וקבוע לו ע"פ הגורל שנה בשנה בכל שנה יביא בהעת ההיא:

פסוק לו
את בכורי. אלו הבכורים מראשית כל פרי האדמה:
כל פרי כל עץ. להביא מכל פרי העץ עם שהתורה לא חייבה אלא מחמשת המינין:

פסוק לז
בכורות בנינו. ליתן פדיונו חמשת שקלים:
ובהמתנו. זה פטר חמור לפדותו בשה:
לכהנים. לתת לכהנים המשרתים חלף עבודתם:

פסוק לח
ראשית עריסותינו. זה החלה מן העיסה:
ותרומותינו. זה תרומת דגן:
ופרי וגו'. תרומות פרי תירוש ויצהר:
אל לשכות. לשומם בהלשכות והכהני' יחלקו ביניהם:
המעשרים. הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים את האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ"מ נותן למי אשר לא עמל בה:

פסוק לט
בעשר הלוים. בעת יקחו הלוים את מעשרם יהיה עמו כהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר:
מעשר המעשר. מעשר מן המעשר שלקחו להם:
לבית האוצר. למקום אוצר התרומה:

פסוק מ
ושם. בהלשכות ההם היו מונחים כלי המקדש:
והכהנים וגו'. ישבו שם לשמרם ולזה יביאו לשם את התרומה:
ולא נעזב. למען לא נעזוב את בית ה' כי אם היו הכהנים רדופים לשוטט אחר התרומה היה א"כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם:

פרק יא

פסוק א
להביא. מערי יהודה:
לשבת בירושלים. לשמרם מן העובדי כוכבים:
בערים. ישארו בעריהם:

פסוק ב
המתנדבים. אשר התנדבו מעצמם מרצונם שלא ע"פ הגורל ולפי שישיבת הכרכים קשה כי היוקר היה במקום רבת עם לזה תחשב לנדבה:

פסוק ג
ואלה וגו'. הם הנאמרים במקרא שאח"ז ובירושלים ישבו וכו':
איש. כ"א ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיה להם מאז עד שלא גלו ישראל וכו' ר"ל הם היו היושבים באחוזתם:

פסוק ד
מבני יהודה וגו'. ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ"א מתי מספר לזה לא זכרם פה עם שנזכרו בד"ה:

פסוק ה
בן השלוני. מבני שלה בן יהודה:

פסוק ו
כל בני פרץ. ומספר בני שלה כללם בד"ה עם בני זרח שלא הוזכרו פה:

פסוק ח
ואחריו. במעלה וחשיבות:
תשע וגו'. ועמו תשע מאות וכו':

פסוק ט
פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לראש:

משנה. שני במעלה אל המושל הממונה על העיר:

פסוק י
מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעיה וכו':

פסוק יא
נגיד. ממונה של בית אלהים:

פסוק יב
ואחיהם. חבריהם של ידעיה כו' עושי מלאכת עבודת המזבח היו במספר שמונה מאות וכו':

ועדיה וגו'. אף הוא היה מהיושבים בירושלים:

פסוק יג
ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו במספר מאתים וכו' ואף הם ישבו בירושלים:

ועמשסי וכו'. אף הוא ישב בירושלים:

פסוק יד
ואחיהם. של ראשי האבות:

פסוק טו
ומן הלוים. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וכו':

פסוק טז
על המלאכה וכו'. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ למקדש והיא לצורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית וכדומה:

מראשי הלוים. והם היו ראשי הלוים:

פסוק יז
ראש התחלה, יהודה לתפלה. הוא היה הראש להתחיל בתחלה את ההודות וההלול לעת בוא זמן התפלה:

משנה מאחיו. היה שני לו מבין שאר אחיו:

ועבדא וגו'. אף הוא ישב בירושלי':

פסוק כ
בכל ערי יהודה. ישבו בכל ערי יהודה כל איש בנחלתו:

פסוק כא
יושבים. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים:

על הנתינים. פקידים על הנתינים:

פסוק כב
ופקיד וגו'. הפקיד על הלוים אשר ישבו בירושלים היה עוזי וכו':
לנגד מלאכת. הם היו הממונים על מלאכת הבית לחזק את הבדק ולהוסיף בבנין:

פסוק כג
כי מצות המלך עליהם. המלך צוה עליהם שיהיו הם הממונים על המלאכה ואמנה. קיום ותוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים לתקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך:

פסוק כד
ליד המלך. היה מוכן למקום המלך לשאול מעמו את כל הדבר המצטרך לעם:

פסוק כה
ואל החצרים. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי הפרזים מבלי חומה סביב בשדותם. במקום רבוי השדות:
ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה:
וחצריה. מקומות קטנות הסמוכות לה:

פסוק ל
ושדותיה. בבתי השדות:

פסוק לא
מגבע. מקום התחלת מושבותם היו מגבע וישבו בה ובמכמש וכו':

פסוק לו
מחלקות. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה:

פרק יב

פסוק א
וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים:
שריה. ר"ל ואלה הכהנים העולים שריה וכו':

פסוק ז
ואחיהם. ר"ל אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים:
בימי ישוע. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג:

פסוק ח
והלוים. העולים עמהם היה ישוע וכו׳:
על הידות. אשר היה ממונה על ההודות וההילול לראש התחלה כמ״ש למעלה:
מתניה וגו׳. ראש התחלה יהודה וכו׳:
הוא ואחיו. הוא עלה עם אחיו הם אנשיו ובני סיעתו:

פסוק ט
אחיהם. של מתניה ואנשיו:
לנגדם. לעומתם ושוה להם היו חלוקים הם עם אנשיהם למשמרות כמוהם:

פסוק י
וישוע. יהושע כ״ג הוליד את יויקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה וכן כולם הנחשבים פה שמשו בכהונה גדולה זה אחר זה:

פסוק יב
לשריה. למשמרת אנשי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא חש להזכיר כל הכ״ד משמרות והם המה ראשי הכהנים שזכר למעלה בקצת שינוי השמות וגם למעלה לא זכר כ״א כ״ב וכאן כלל בנימין ומועדיה באחת ולא זכר חטוש ואולי כללו במי:

פסוק יז
למנימין למועדיה. המשמרה ההיא היתה נקראת בשתי השמות ע״ש שניהם:

פסוק כב
הלוים בימי אלישיב. רצה לומר הלוים אשר היו בימי אלישיב כהן גדול ובימי יוידע בנו אשר כהן תחתיו ובימי בנו יוחנן (הוא יונתן הנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלוים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כמוהם היו כתובים לראשים על מלכות דריוש ר״ל ע״פ מצות המלך אבל לא היו הראשים ההם ראוים אל המעלה ההיא:

פסוק כג
בני לוי וגו׳. ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון:
ועד ימי וגו׳. ר״ל אבל לא התמיד הדבר כ״א עד ימי יוחנן בן בנו של אלישיב כי כאשר כהן הוא עמד ובטלה לבל יעמדו עוד לזכרון:

פסוק כד
וראשי הלוים. עתה חזר לחשוב ראשי הלוים שהיו בימי יויקים כדרך שחשב ראשי אבות הכהנים:
ואחיהם. שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה להם אלו כאלו להודות ולהלל בההלולים אשר צוה דוד להלל בהם:
משמר לעומת משמר. כל משמר היה שוה למשמר האחד ולא היה להאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כה
שומרים שוערים. הוא כפול במ"ש ולתוספת ביאור:
משמר. המשמר הזה היה קבוע לשמור באספי השערים והוא בית האספים הנזכר בד"ה והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם:

פסוק כו
אלה וגו'. ראשי אבות הכהנים והלוים והשוערים האלו היו בימי יויקים וכו':

פסוק כז
ובחנוכת וגו'. ובעת שעשו חנוכת החומה לקדש את העיר כמ"ש בסמוך:
בקשו. חפשו אחר הלוים להביאם ממקומם לירושלים:
מצלתים. על המצלתים וכו':

פסוק כח
ויאספו. ר"ל נאספו מן ירושלים עצמה ומן הככר אשר סביבות ירושלים ומן וכו':

פסוק ל
ויטהרו. טבלו מטומאתן:
ויטהרו את העם. זרזו את העם לטהר עצמן:
ואת השערים. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאוס:

פסוק לא
מעל לחומה. למעלה על החומה:
ואעמידה. ר"ל הבאתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן ארז"ל ובהן היו מסבבים את העיר לקדשה:
ותהלוכות. התחלת ההלוך בהן היה אל הימין:
מעל לחומה. ר"ל מן המקום אשר העלם על החומה הורידם והלכו עמהן לפני שער האשפות:

פסוק לב
אחריהם. אחרי הנושאים את לחמי התודה:

פסוק לג
ועזריה וכו'. לפי שהמה היו מהיותר חשובים לזה פרטם בשמם:

פסוק לה
בחצוצרות. ההולך בחצוצרות היה זכריה וכו':

פסוק לו
ואחיו. של זכריה:

בכלי שיר דוד. הלכו בכלי שיר של דוד:

פסוק לז
ועל שער העין. משער האשפות הלכו אצל שער העין:

ונגדם. נגד עצמן של ההולכים:

במעלה לחומה. בדרך המעלה העולה על החומה:

מעל. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח:

פסוק לח
והתודה השנית. ר"ל אף נשאו את הלחם השנית:

ההולכת למול. אשר הלכה מול נגד הלחם הראשונה בשוה לה זה אצל זה ורז"ל נחלקו בדבר:

ואני אחריה. ואני הלכתי אחר הלחם ההיא מהצד שהלכה היא ועמי הלכו חצי העם העומדים מעל החומה:

מעל למגדל. משער המים הלכו מלפני מגדל וכו':

פסוק לט
ועמדו וגו'. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר:

פסוק מ
ותעמודנה. הביאו לחמי התודה והעמידו בבית ה' ואני אחריהם וחצי הסגנים הלכו עמי:

פסוק מא
בחצוצרות. תקעו בחצוצרות:

פסוק מב
וישמיעו. כן שם איש:

המשוררים. המה היו המשוררים ובאו גם המה אל בית ה' לשורר ועמהם יזרחיה הממונה עליהם:

פסוק מג

גדולים. ר"ל מספר גדול ורב:

כי האלהים שמחם. נתן שמחה בלבם:

פסוק מד

ויפקדו. היו ממנים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות:

לכנוס. להכניסו בהם מכל שדי הערים את המתנות אשר צותה התורה לתת לכהנים וללוים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במלות שונות לתוספת ביאור:

כי שמחת יהודה. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלוים העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי להם להעמיד גזברים:

פסוק מה

וישמרו. מוסב למקרא שלפניו שאמר כי שמחת יהודה על הכהנים וכו' העומדים וישמרו משמרת אלהיהם בדבר העבודה המוטלת עליהם ובדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשוררים והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר צוה דוד אל שלמה בנו וכמ"ש בדברי הימים:

פסוק מו

כי בימי דויד. כי המשמרות נחלקו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים:

פסוק מז

מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם:

דבר יום ביומו. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד:

ומקדישים. היו מקדישים את המעשר לתת ללוים והלוים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן:

פרק יג

פסוק א

ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה:

אשר לא יבוא וגו'. לא יקבלו גרים מהם להתחתן בם:

פסוק ב
לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ובמים בעת יצאו ממצרים:
ויהפוך וגו'. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו':

פסוק ג
כל ערב. כל תערובות מבני עמון ומואב:

פסוק ד
ולפני מזה. קודם זה ההבדל:
נתון וכו'. ר"ל אשר היה יושב בלשכת של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה ועמוני הנזכר למעלה חברו של סנבלט:

פסוק ה
ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותיקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושבו:
ושם. בלשכה ההיא היו נותנים בה לפנים קודם שפינה אותה אלישיב להיות לטוביה למושב:
את המנחה. סולת למנחות:
הלבונה. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים:
והכלים. כלי בית המקדש:
מצות הלוים. מה שאנו מצווים לתת ללוים והמשוררים והשוערים. אמר זה להאשים את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאה לבו לפנות מנות משרתי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני:

פסוק ו
ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה:
ולקץ ימים. ולסוף ימים ולא פירש כמה:
נשאלתי. שאלתי מעמו לתת לי רשות ללכת לירושלים:

פסוק ז
ואבינה ברעה. נתתי לב להבין ברעת המעשה אשר עשה אלישיב בדבר טוביה לתקן ולפנות לו לשכה באחד מחצרות בית ה':

פסוק ח
וירע לי. הדבר הזה היה רע בעיני:

את כל כלי וגו'. ר"ל כלי תשמישי הבית:

פסוק ט

ואומרה. צויתי על הדבר וטהרו הלשכות מכל דבר טומאה ומיאוס:

ואשיבה שם וגו'. להיות בה כאשר היה מאז עד לא ישב בה טוביה:

פסוק י

ואדעה. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלוים ואין להם די סיפוקם ולזה ברח כל אחד לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו:

עושי המלאכה. מלאכת השיר והגפת השערים:

פסוק יא

מדוע נעזב. למה היא עזובה מן הלוים משרתי הבית:

ואקבצם. קבצתי את הלוים והעמדתים על מקום מעמדם כ"א במשמרו כמו שהיה מאז:

פסוק יב

וכל יהודה. כאשר חזרו הלוים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללוים:

פסוק יג

ואוצרה. שמתי אוצרים ר"ל ממונים וגזברים על האוצרות:

ועל ידם. סמוך להם ונטפל אליהם היה חנן וכו':

נחשבו. בעיני העם:

ועליהם. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלוים:

פסוק יד

זכרה לי. לזכות בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וכו':

ובמשמריו. להעמיד על מכונם:

פסוק טו

דורכים גתות. דורכים ענבים בגתות להוציא היין:

ומביאים הערמות. מביאים אל הבית הערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם:

ואף יין וגו'. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת:

ואעיד. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת:

ביום וגו'. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הצידה כי אז כולם מקובצים:

פסוק טז
והצורים. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר והיו מוכרים בשבת לישראל:
ובירושלים. כאומר אף שהיא עיר קדושה ובה המקדש חללו בה את השבת:

פסוק יז
ומחללים וגו'. לקנות בה מיד הצורים:

פסוק יח
כה עשו. לחלל את השבת:
הזאת. ר"ל הידוע לכל:
מוסיפים וגו'. על החרון שהיה על אבותינו:

פסוק יט
כאשר צללו. כאשר האריכו צללי השערים והוא לפנות הערב כי אז החמה בשפולי הרקיע ומתארך אז צל כל דבר:
ויסגרו. לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם:
לא יבוא. למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך פתחים קטנים היו שם:

פסוק כא
מדוע אתם לנים. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם:
אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית ר"ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד לענוש אתכם:

פסוק כב
אשר יהיו מטהרים. ר"ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן ויהיו באים ושומרים את השערים בעוד יום וזהו לקדש את יום השבת ר"ל שלא יבאו משקדש היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבא משתחשך (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ"ש בד"ה):
גם זאת. גם הטובה הזאת זכרה לי לזכות:
כרוב חסדך. גם גמול מעשה הטוב לחסד יחשב וכמ"ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א:ג'):

פסוק כג
הושיבו. ר"ל הושיבו בבתיהם לקחתם לנשים:

פסוק כד
חצי. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית בלשון עם אמותם:

וכלשון עם ועם. ר"ל וכן קצת מבני יתר העובדות גלולים היו מדברים כל אחד כפי לשון עם אמותם:

פסוק כה

ואכה מהם. מקצת מהם:

ואמרטם. תלשתי שער ראשם:

אם תתנו. אם מעתה תתנו וגו' אזי יהיה עליכם עונש שבועה:

פסוק כו

על אלה. בעבור נשים עכו"ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה':

ובגוים הרבים וגו'. ועם שבכל העכו"ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות לב חכם אחר דעתו:

ואהוב לאלהיו. והיה אהוב לה' עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א"כ נזהר מאד לקיים מצות ה':

גם אותו. עם כל חכמתו ואהבת ה' אליו לא התחכם להשיב כגמול ונשיו העכו"ם יכלו לו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולחטוא לה':

פסוק כז

ולכם. ר"ל א"כ כ"ש לכם שאינכם כשלמה היתכן להיות נשמע אליכם אשר תזידו לעשות את כל הרעה וגו' להושיב ולקחת נשים עכו"ם הלא בודאי יטו לבבכם לחטוא לה':

פסוק כח

ומבני יוידע. אחד מבני יוידע היה חתן לסנבלט צורר היהודים:

ואבריחהו מעלי. גרשתי הבן ההוא מן העיר על כי לא רצה לגרש אשתו העכו"ם ובעבורו היה עוד סנבלט חותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל לדעת כל מה אשר נעשה בה ולכן גרש גם חתנו לבל יוסיף גם סנבלע לבוא עוד:

פסוק כט

זכרה להם. לענוש אותם על אשר גאלו ומאסו הכהונה בקחתם נשים עכו"ם כי ע"ז נפסלו מן הכהונה:

וברית. וחללו ברית הכהונה והלוים כי בברית הבטיח להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה:י"ג) ובאו אליו וגרמו לחלל הברית כי נמאסו מן הכהונה:

פסוק ל

וטהרתים. אבל אני הייתי מטהר אותם מכל עבודת כוכבים כי השביעם בהי שלא יקחו עוד מבנותיהם כמ״ש למעלה:

ואעמדה. העמדתי משמרות הכהנים והלוים להיות כל אחד במלאכתו בקביעות גמור:

פסוק לא

ולקרבן העצים. את תקרובת העצים שעל מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבוא כל אחד:

ולבכורים. קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה:

זכרה לי. הזכות הזאת להטיב לי בעבורה, חזק